

Elsa Scheelen

Gotzon Garate

Irakurri berria dut Elsa Scheelen. Arrazoiez esan dute, Ibon Sarasolak eta bestek, elaberriak eta euskal literatura, aurrera joko badute, kritikaren beharrea daudela.

Berriki Bernardo Atxaga ere euskal kritikaren ezaz arrenkutatzen zen. Zoritxarrez, kritika idazlearen ideologari begira egin izan ohi da sarritan.

Neu kritika hontan Txillardegiren euskarari ohartxo batzu egitera mugatuko naiz. Egitura eta formari buruz Sarasolak eman zuen bere eritzia «Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza» saioan.

Zenbait puntutan ezik, bat nator hor azaltzen diren eritziekin. Jakingarria da saio hori, bere laburtasuna gorabehera.

Elsa Scheelenen euskara

Txillardegik (bere gramatika lan txalogarriez gain) bide betriak ebaki ditu euskal elaberrigintzan. Euskara gaurko gizartearen eguneroko bizitzarekin konfrontatu du.

Halere, nahiko akats aurki daiteke *Elsa Scheelen* elaberrian. Gogoeta ilunetan Txillardegiren euskara bikainki diridratzen den bezala, eguneroko euskaran, gauzarik erraxenak esan behar diren unetan, orduantxe hain zuzen ere, irristatzen da eta laprastatzen:

«Elsa sukaldera abiatu zan ur baso bat edatera» 14 or.

Erdaraz: «Elsa se dirigió a la cocina a beber un vaso de los que se usan para agua».

Berak, ordea, besterik esan nahi zuen:

«Elsa... baso bat ur, baso bat bete ur edatera...»

Hau da, euskara gaurko mundu korapilatsu hontarako gai egin nahi izateko asmo jator hortan garaile ateratzen den bitartean, oso zalantzatan jartzen naiz ni Txillardegi iritsi ote den egunero-ko euskara aspaldidanik jasoa zegoen mailara.

Egia esan, Fernando Mendizabal, Salbador Garmendia, Mikel Zarate... ez dira sartu Txillardegi murgildu den arazo sakonlatzetan. Berriz ere esan beharra dago, hor datzala Txillardegiren meritu bat.

Idazle haiek, ordea, maisuki, indarrez eta euskara beteaz idazten duten alorretan, Txillardegi moteltxoago ikusten dugu.

Has gaitezen zenbait puntu orokorrekin.

Hitzen errepikatzea

eta

Elsa Scheelen-en aurkitzen diren *eta* gehienak lapitzez azpimarratzeko pazientzia hartu dut: asko dira sobran daudenak.

Dozenaka eta dozenaka dira *eta-rekin* hasten diren esaldiak. Kontakizuna oso moteltzen dute:

«Eta zure zai huntan gosetu egin naiz, eta umorea arras galdu ere bai... Eta sukaldera joan; eta sagar bat zuritzen eta jaten hasi zan» 11 or.

Ia orialde guztietan ditugu holako exenpluak (Ikus batez ere 13, 22, 46, 116, 119, 124, 137, 139, 145, 156, 194, 203, 204, 219, 227, 236, or.).

Eta honekin elaberriari ez dagokion doinu biblikoa eranstean zaio:

«Eta nor da, Iauna, sinhets deçadan hura baithan? Eta erran cieçon Iesusek, eta ikussi duc hura, eta hirekin minço dena duk hura. Eta harc dio, Sinhesten diat, Iauna. Eta adora ceçan hura. Eta erran ceçan Iesusek...» Leičar. Ioan. 9, 36-39.

antzeman

Nahasketatxoa ikusten dugu hitz hau erabiltzerakoan. *Antzeman* eta *atzeman* (atxeman) nahastu egiten dituela dirudi.

Gogortxo gelditzen dira aditz honekin jositako esaldiak. Herriak ez ditu erabiltzen modu hortara:

«Oraingoz ez dut joaterik antzematzen» (29 or.). «Begirada igeskor hura faltsu antzeman zuen» (34 or.). «Bezero asko baino legunago... antzematzen zaitut» (223; ikus 14, 27, 53, 69, 79, 82, 125 or.).

Herriak, Bizkaian, Gipuzkoan eta Nafarroan *antzeman* datiboarekin erabiltzen du:

«Antzeman dizut». «Begirada... hura faltsu zela antzeman zion».

Txillardegik bestetan atzeman darabil:

«Elsa egoera berriaz nagusiturik atzeman uste zuten» 73 (Ikus 182 or.).

begiratu

Begiratu beste inon entzun edo irakurri ez dudana modura erabiltzen du.

Begiratu-k bi esanahi ditu: a) mirar: datiboarekin. Juanitori begiratu nion; b) guardar, custoriad, etab. akusatiboarekin: begira gaitzatu gaitzetik. Amen.

Liburu hontan, ordea, ia beti, «mirar» esateko, akusatiboa erabiltzen da:

zerua begiratu zuen 193; zerura begiratu zuen.

Elsak bere erloju ñimiñoa begiratu zuen 9. (Ikus 28, 41, 46, 113, 125 or.).

baina

Sarriegi erabiltzen da *baina*. *Ordea*, *ostera*... erabiliz prosa aberatsago eta zauliago litzateke.

barrena

Zenbait pasartetan, *barrena* hitzarekin gozagaitz loturik dauden sintagma batzu edireiten dira:

bazkarian barrena 208 / bazkal denboran

bizieran barrena 13

korridorearen barrena urundu zan 161 / korridorean barrena

zehir

Berdintsu *zehir* hitzari buruz:

gauean zehir 46 / gau osoan, gau guztian

bera

Hitz hau batzutan trakets erabiltzen da; herriak darabilen bes-taldera.

Ukkel'go bereko bezero anitz joaten zitzaien 23 / Ukkel'en bertako bezero... edo Ukkel'(e)tik ere...

Maredous'ko bereko edari-botilla bat? 195 / Maredous'en bertako...

Emakumetan beretan 27, zerbitzarietan beretan 30, begietan beretan, lenengo unetik beretik 77, bakartadea... eskaparate jendetsuen beren aurrean 110; (ikus 20, 23, 47, 53, 87, 104).

Herriak holakoetan, gehienetan *ere* erabiliko luke:

emakumetan ere... eskaparate jendetsuen aurrean ere.

Beste kasu batzu:

gaur berean 201 / gaur berton

oraintxe berean 215 / oraintxe berton

ohe ertzeraino bereraino 12 / ohe ertze ertzeraino

ohartzte berean 212 / ohartu orduko

esate berean 246 / esan orduko.

Azken bi kasu hauetan, *ohartzte berean* eta *ohartu orduko*, gauza bana direla esan lezake norbaitek. Baliteke, baina horko parrateetan, euskaldun batek bigarren modura esango luke, nire ustez.

orain

Gipuzkoa eta Nafarroako zenbait baserritan entzun izan du-danez, *orain*, *oraindik* eta abar, oraindirako bakarrik erabiltzen dituzte. Fernando Mendizabalek (eta beste batzuek) oso ederki betetzen du gaur egun ere bizirik dagoen lege hau. Axular, ordea, hastandu egiten da bide hontatik. Adibide batzu:

Orain bere buruaz ikasia zekien / Orduan bere buruaz ikasia zekien (ikus 157).

Hitzak aidean zeuden oraindik 18 / ...aidean zeuden artean.

Beste xehetasun bat. Gazteleraz «*todavía*» moduzko adberbio bezala erabiltzen da. Euskaraz, ordea, «*oraindik*» hitzak ez du berez holako sentidurik:

oraindik ere uzkurrago eta etxekoiago 111 / are uzkurrago... (ikus 124, 143, 158, 187, 190, 203). Gauza bera esan behar da *oraingo* (100) eta *oraingoan* (232, 241) hitzei buruz.

Zabartxo dauden beste esaldi batzu

Urratzeko zai 133 / uratu zai, noiz urratuko zai

Urratzeko zai aktibo da. Pasarteak, ordea, pasibotasuna eskatzen du.

gidoiña helduta 43 / gidoiñari helduta

aldameneko hauzokoa 114 / eguzkitan egonean 118

Lehenbiziko esaldia, batik bat, euskalgaitz iruditzen zait.

Esther'en haragizkoak ziran 26 / odolekoak, odol berekoak aurtiki 47: *arrojar*, baina ez vomitar, hor erabiltzen den bezala.

iraunduko 98 / iraungo

ez da sekula santan itxaron behar emakume bat 236 / ...itxaron behar emakume bati

esan zuen frantsesera kaskarrean 97 / frantsesera kaskarrez

hemen bizi zaitezke 94 / hemen bai ongi bizi zaitezkeela gora igotzekotan egon zan zalantzan 162 /?

Elsa, hemeretzi edo hogei (urte) dituzula ematen du 104 / ... dituzula ematen duzu

hirurogeietan laister abiatuta 68 / hirurogetaka urte laster egingo zituen (Ikus 23, 44, 68, 161)

platerak ia osorik bihurtu zituen atzera 208 / platerak ia ezer jan gabe bihurtu zituen atzera. Besteak haxe esan nahi du: *deolvio los platos casi sin rotura alguna*.

Hire «senar» hori Flandre'ko kastako seme da 67 / ...dun

Luc'en arnasa beroak ez baitzion bizkarra iristen 13 / ...ez zitzaion bizkarrera iristen.

Luc'ek maite duen Antwerpe'ko kaietako tegiek 26 / ... dituen

(nik) pairatzen duten 104 / Toki askotan halaxe esaten du herriak. Pertsonak ez nahasteko, ordea, hobe: *dudan*.

bat

Baserrietan, erdaraz ez dakitenekin hitz eginez gero, *bat* gu-re aldean (bost urteko Filologia karrera egin dugunon aldean) bakanago erabiltzen dutela kontura gaitezke; batez ere beste numeral bati kontrajartzeko, alegia; indefinido bezala gutxiagotan.

ez zuen halako aukera bat galduko 153 / halako aukera ar bat behar dudalakoan 178 / arra behar dudalakoan baso bat eta beste bat 46 / bat eta bestea

hau

Hau, hunen... gehiegitxo ikusten ditugu.

Vanhamme poztu egin zan hauek Elsa'ren aurrean entzunda 94; eta hunen begi nabar illunek... asalatu zuten. Baina hunek bere zakarreriarri eusten zion xamurraldietan; eta huni esker, Elsak ez zuen berandu arte ezer nabaitu 24

kolpe latz bat izan zan hau Pierre'rentzat 218 / kolpe latza Pierre'rentzat

Eta hau gizon batengan nabaitzea 175

Esaldi gogortxoak

ohe-aurea zan 58 / ohera aurrekoa zan. *ohe aurea*: la parte delantera de la cama, baina liburuan besterik esan nahi da: neskatxaren dantza izorratzen hasteko prestaketa zela.

etxea polliki polliki antolatuz joatea erabaki zuen 73 / etxea polliki polliki antolatzea erabaki zuen

buruko oiñaze ikaragarriaz minduta 46 / buruko min ikaragarriekin

Elsak arreta guztiz at 21 / ?

De Potter jaunari buruz, maiz pentsatu dut 239 / Zer pentsatu? Hobeto: De Potter jaunari buruz maiz egin izan dut gogeta... pentsatzen jarri naiz...

hitz asko, bai, motorraren soinuaren nahasirik 247 / ... motorraren soinuarekin (soinuaz?) nahasirik

afarira joan ohi zan 44 / afaltzera...

atzera eta aurrera asi ziran ezin egonak eraginik 186 / ... ziran ezin egonda, ezin egonez

esankizuna, dana dala, esanik zegoen 200 / halere, esanak esan

sendimendurik gabeko atsegiñik gabe ez dago 215 / ?

ezkonduak eta aita-familiako 93 / ?

gauza askoren gabea 118 / ... askoren hutsunea, hutsa... *gabe gelditu naiz* (eta antzekoak) esan ohi da. *Gabe-ren* aurretik sustantiboak inesiboan erabiltzen direnik ez dut uste.

baina hortara entzun zuenean 37 / zenbait tokitan *hortara*, «por lo tanto» adierazteko erabiltzen dute.

gogorik batere gabe oheko atsegin hits hartara... zer esan? 118 / hartaz... zer esan?

Elsaren mundua... hestutu egiten zitzaion 128 / Elsari

Gero eta jende gutxiagorekin hitzegiten zuen: «Hektos»eneko irakasleak, eta etxe ondoko dendari batzuk 128 / eneko irakasleekin... eta ... batzu(e)kin

gizona goseak hikzen dan herrietan 138 / goseak hiltzen dagoen, goseak hiltzen duen...

Pierrek, tristurak gairiturik gogoratzen zan... begi nabar illun maitatu haietaz, doillor eta kupidagabe, behin ere baino ederrago eta urrutiago... 178

a) Pierre gogoratzen zan

b) ... urrutiago zeuden haietaz. Bestela ba dirudi, *doillor eta kupidagabe* Pierre bera dela.

Joskera zaila dago esaldi hontan:

Pâquerettes'ko gela epelean emakume mikaztu bat eta lehen-go aldiz gizon on bat, gizanegarraren eresia entzun zitekean, etsia, gaueko illuntasunean bakardadean ari». 179.

Non dago *emakume eta gizon* hoiien aditza?

Elaberi hontan esaldi asko bukatzen dira *ari* hitzarekin, elipsis eginez.

Bestalde Txillardcgik *bide*, norberaren eritzia adierazteko erabiltzen du:

«ezagutzen bide zituen» 134 (ikus *passim*). Positiboa izan daiteke.

«parea lanpara bati so pausatu zitzaion begirada Elsa'ri 53 / Elsa'ren zorion lodi hura... igesi zijoakiola nabaitzen zuen / Elsa'k

Gizonek ez dute inoiz neurtuko nere huntan emakume batek jasaten duen kolpe latza norainokoa dan... 80 / Nola elkartu *nere* eta *batek*?

Batzutan, esaldiaren erritmoak beste paralelismoa eskatuko luke:

legea ez da sortu gizonen zerbitzuko, paperen laguntzaile bazik 122 / ... paperei laguntzeko baizik

hizkuntzaz... giroaz, alde guztietatik hitz batez 26 /

sinistu eziña zuri izanik ere 96 / sinesgaitz bazaizu ere

edozein gizonen besoetara nere burua aurtikitzeke zoratzen
naizela iruditzen zaie 103 / zoratzen nagoela

besoetara burua aurtiki?

Ba zeukan aurrerakoan gauetan zer irakurririk 48 / Handik
aurrerako gauetan ba zeukan... edo aurrera ba zeukan gauetan...

Luc'en muntatutako «Moderne» garajeak... 15/ Luc'ek

ez zan sekula entzun «Jaungoiko» hitza birau egiteko ezpa-
da 38 / ezpazen

temezortzi-hogei urtekoa 58 / Halaxe erabiltzen dute Na-
farroa, Gipuzkoa eta Bizkaiko baserrietan 93 / Beste toki guz-
tietan *urtetako* erabilzen da elaberri hontan, mugagabetasuna
kontuan harturik.

aukera hura baliatu 99 / aukera hartaz baliatu

eguraldia zoragarri mamitu illuntzerakoan / 93 jarri

joera guzietarako litxarkeriarik 93 / aukera guztietako

Luc'en partez horrelakorik espero ez zuelarik 18 / Luc'en-
gandik.

batzutan jotzeko gogoia nuen 65 / izaten nuen; jotzeko go-
goia ematen zidan

Askotan... afaltzeko gogoia haundirik ez zuen / ez zuen izaten.

gogoia ondurik zegoela igarri zuen 200 / igarri zion

eta gero, uste zuen bederen 217 / eta gero, halaxe uste
zuen bederen

Nornahi izanik ere Elsak ez zuen ideki nahi 234 / Iñori
ere ez zion Elsak ideki nahi

gogoz ferekatzen zuen... azkura 236 /

Nafarroa eta Gipuzkoako zenbait baserrian (bestetan ez)
pertonaz mintzo direla *azala* erabiltzen dute. *Larrua*, ostera,
abere eta beste animalientzat bakarrik.

Elsa Scheelen hontan pertsonarentzat ere. Axularrek ere
(Ikus 34, 37, 179, 181).

emaizkidazu hamar miñutu 51 / utzi...

Zergatik ez beretara jo? 53 / berak jo?

heure etxe propioa 68 / heure esanez gero, propioa erantsi?

Goazen piska bat alaitzera 132 / Norbait alaitzera ala alai-
(tu) gaitezen piska bat? Bigarrena eskatzen du pasarteak.

ez baitzuen ezer ulertu Elsak esandakoaz 134 / Erdal usai-
na aditzen diot esaldi honi: Elsak esandakorik ezer ez baitzuen
ulertu.

oker zegoen, jeixterakoan kokatu izan balitz bezela 209 / kokatu ala trabatu?

agiriko harriz eraikitako hesi bat 92 / harri biziz

Elsak ez zuen ezer besterik entzun 9 / ez zuen besterik ezer (besterik deus) entzun.

Iñor ez aspertzeko, bukatuegingo dut.

Azken hitzak

Goraxeago esan dugunez, Txillardegia izan da euskara mendua gizarte modernoaren enborrean txertatzen lehenetakoa.

Elaberri hontan ere urrats handia eman du. Bai kanpoko, naturalezaren edo paisajearen deskripzioei, bai eta arima barrutiko giro ubelak azaltzeari beldurrik gabe ekin dio. Hurrengo idazleentzat bidea ebakitzen ihardun du bipilki.

Txillardegiren beste alderdi positiboa: gehien gehienetan joskeraren (sintaxis) legeak oso ederki betetzen ditu.

Konparaketa bat egin daiteke: Angel Lertxundiren edo Ramon Saizarbitoriaren euskara naturalago, eguneroko biziari lotuago da. Txillardegiren euskara joriago, aberatsago da. Batzutan euskararen norma ez ezik, euskararen sistema bera ere lardaskatu arren, euskal gramatikak eskaintzen dituen posibilitateez baliatzen antzetsu ikusten dugu Txillardegia.

G. G.

Euskal liburuak

OÑATIBIA, Yon: **Erriaren EUSKERA BATUA irrati-bidez. 1^{go}. ikastaroa / Metodo de EUSKERA UNIFICADO radiofónico. 1.º curso.** Edili argitaldaria, Donostia, 1979, 278 or. 15 x 21 zm.

Hona hemen Jon Oñatibia langile porrokatua zenaren euskara-metodoa. Lehen *Irrati bidez* zuen izena. Orain beste hau, baina haren 10. argitalpena besterik ez da. Argitalpen honen eta aurrekoen merituatarik bat, berinprimaketa hutsa ez baino berredizioa izatean datza, hots, argitalpen bakoitzean aldatuz eta egokituz joan dela liburua. Horrela, azken urte hauetan euskara batura begirako hitzik egokienak aukeratu bide ditu. Baina aldaketa honek liburuaren titulua zentzu horretan aldatzeko eskubiderik ematen duenik ez dut uste. Liburuaren izenburu hori engainagarria da. <Herriaren> euskara baturik ez dago, eta liburu hortako euskara ez da

«batua» deitzen den hori. Erdarazko izenburuak zer esan nahi du: *Método de euskera unificado*? Euskaltzaindiaren ortografi arauak onartzen ez dituen metodoa (egileak berak espreski aitortzen baitu hori sarreran), gaur egun bederen, ez teknikazki eta ez herri mailan jotzen da batuztat. «Euskara batuaren» arrakastaz eta izen onaz baliatu nahi izan da; liburuari izenburu hori jarri diona, baina produktua bera ez da du arau horietara aldatu. Euskara batuari *implicite* lore bat botatzea da hori, baina inolaz ere ez erosleari mesederik egitea.

Erdal liburuak Euskal Herriaz

BELTZA: **Euskadi 1984**. Txertoa argitaldaria, Donostia, 1979, 136 or. 13 x 19'5 zm.

Hauek dira liburu honen kapitulu nagusiak: viaje por los pastos de altura. — Una excursión a Europa. — Crónica de una noche.

Beltzaren pentsaeraten berri jakin nahi duenak, aukera ona du hemen. Euskadiren egoeraz eta etorkizunaz (eta hor iraultzaz, borrokaz, alderdiez, euskaraz, eta abarrez) Beltzaren eritzien imentario on bat agertzen da liburu honetako orrialdeetan, gaztelaniaz zein euskaraz idatziak.

Jaso ditugu

IZAGIRRE, Koldo: **Gauzetan**. Ustela saila, Donostia, 1979, 72 or. 11 x 19'5 zm.

GONZALEZ GARCIA, A., CALVO SERRALLER, F., MARCHAIN FIZ, S.: **Escritos de Arte de Vanguardia 1900/1945**. Ediciones Turner/Fundación F. Orbegozo, Madrid, 1979, 462 or., 17 x 24 zm.

PAZ, AMSCHER: **Una leve ametralladora en la sangre** (Relatos), Madrid, 1975, 154 or. 13 x 21 zm.

ASKOREN ARTEAN: **Diccionario de Comercio Exterior**. Banco de Vizcaya. Bilbao, 1979, 174 or. 15 x 21 zm.